

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
-------------------	----------

РОЗДІЛ І

РЕГУЛЮВАННЯ МОРСЬКИХ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ ЯК СФЕРА МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА.....	9
---	----------

- 1.1. Теоретичні проблеми відокремлення
трудових відносин з іноземним елементом
у самостійну сферу правового регулювання 9
- 1.2. Співвідношення міжнародного приватного
трудового права з галузями, які регулюють
трудові відносини 27
- 1.3. Правове регулювання праці моряків
у міжнародному приватному трудовому праві 41
- 1.4. Юрисдикційні проблеми регулювання трудових
відносин моряків з іноземним елементом на судах
під «зручним прапором»..... 64

РОЗДІЛ ІІ

ПРИВАТНОПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН, УСКЛАДНЕНИХ ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ, В МІЖНАРОДНОМУ СУДНОПЛАВСТВІ	77
---	-----------

- 2.1. Загальні питання правового регулювання трудових
відносин, ускладнених іноземним елементом
в міжнародному судноплаванні..... 77
- 2.2. Колізійно-правове регулювання трудових відносин,
ускладнених іноземним елементом
в міжнародному судноплаванні..... 82
- 2.3. Матеріально-правове регулювання трудових відносин,
ускладнених іноземним елементом
в міжнародному судноплаванні..... 108

РОЗДІЛ ІІІ	
ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ МОРЯКІВ	
У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ТРУДОВОМУ ПРАВІ ..	125
3.1. Приватноправові питання забезпечення захисту трудових прав моряків	125
3.2. Міжнародний механізм захисту трудових прав моряків міжнародному приватному трудовому праві.....	134
ВИСНОВКИ	145
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	156

ВСТУП

Торгове мореплавство характеризується значним рівнем використання праці іноземних моряків, що обумовлює застосування законодавства держави прапора судна до трудових відносин. Дана ситуація, а також проблеми у використанні традиційних механізмів захисту трудових прав у період перебування судна в рейсі породжують складності в забезпеченні захисту трудових прав моряків, і, в першу чергу, моряків-іноземців.

Проблема захисту трудових прав моряків актуальна і для України. На світовому ринку плавскладу працюють понад 1 млн. чоловік, з яких не менш 65 тис. – громадяни України. На долю нашої країни припадає 5,3% усіх моряків торгового флоту світу. Україна посідає п'яте місце у світі серед країн, що поставляють плавсклад на морський торговий флот. Здебільшого моряки наймаються на іноземні судна, що плавають під зручними прапорами.

Проблема захисту трудових прав моряків, які працюють на іноземних суднах носить комплексний характер, і пов'язана з колізійними проблемами застосування законодавства, насамперед держави прапора. До трудових договорів моряків-іноземців допускається застосування принципу автономії волі сторін. Тому необхідне вивчення як іноземного законодавства держав, що застосовується до моряків-іноземців, насамперед держав, що надають «зручні прапори», так і держав порту, що передбачають механізми захисту прав іноземних моряків на своїй території. Важливе значення має дослідження законодавства України щодо порядку укладення моряками-громадянами України трудових договорів на роботу на іноземних суднах, умов цих договорів і можливість вдосконалення законодавчого регулювання діяльності кріюінгових компаній.

Окремого розгляду в контексті розглянутої проблематики вимагають положення міжнародних конвенцій, що регламентують умови праці моряків. З питань умов праці і

соціального захисту моряків МОП прийняла 25% від загального числа прийнятих конвенцій і рекомендацій. Нормативні акти МОП, що регулюють умови праці та соціальний захист працівників морських професій, є найбільшою групою спеціальних (розповсюджуються лише на осіб, зайнятих у певній галузі економіки) конвенцій і рекомендацій. Це обумовлено специфікою виробничої діяльності в морі, а також тим, що діяльність моряків переважно здійснюється за межами їх країни і тому вимагає міжнародно-правового регулювання. Однак, ці міжнародні стандарти чинять уніфікуючий вплив на внутрішньодержавне законодавство, і, на нашу думку, є джерелом міжнародного приватного трудового права.

Зазначені обставини дозволяють вважати актуальним аналіз сучасного стану правового регулювання та захисту трудових прав моряків як на міжнародному, так і внутрішньодержавному рівнях, і визначення шляхів і способів найбільш ефективного внутрішньодержавного механізму захисту прав українських моряків, що працюють на суднах під іноземним прапором, з урахуванням необхідності імплементації міжнародних стандартів¹ у цій сфері в Україні.

У сучасній українській юридичній літературі відсутні комплексні теоретичні розробки і монографічні дослідження з проблеми правового регулювання та захисту трудових прав моряків, що працюють на суднах під іноземним прапором. З початку 90-х рр. ХХ століття ця тема порушувалася тільки на рівні публікацій у періодичних профспілкових виданнях, що мали прикладний характер. У радянський період ця тема практично не розроблялася через відсутність такої категорії моряків та відповідних приватноправових правовідносин з іноземним елементом. Тому дуже актуальним є комплексний аналіз сучасного стану регламентації трудових прав моряків в іноземних державах (у контексті їх поширення на моряків-іноземців), міжнародних стандартів праці моряків і механізмів захисту трудових прав моряків-іноземців як на міжнародному рівні, так і в державі їх громадянства й іноземній державі.

---

¹ Відносно діяльності крюїнгових агентств, страхування, механізмів захисту в рамках професійних спілок.

В Україні питання міжнародного приватного трудового права досліджували А. С. Довгерт, С. М. Сергєєва, О. В. Довжук. Окремі аспекти розглянутої проблематики досліджували Д. К. Бекашев, А. С. Довгерт, О. В. Довжук, О. Б. Зайцева, Г. Г. Іванов, І. Калінін, І. Я. Кисельов, О. С. Кокін, В. О. Контальов, В. М. Корецький, Л. А. Костін, О. М. Номоконова, як правило, або в контексті загальних питань міжнародного приватного трудового права, або щодо змісту міжнародних трудових стандартів праці моряків, процесу їхнього вироблення у рамках Міжнародної організації праці. Про діяльність МОП було написано значну кількість робіт, проте далеко не у всіх з них розглядалася діяльність МОП щодо охорони трудових прав моряків. Найбільш докладними дослідженнями правового статусу МОП, в яких тією чи іншою мірою порушувалися питання охорони трудових прав моряків, є праці І. Я. Кисельова² та Л. О. Костіна³.

Але спеціального дослідження правового регулювання праці та захисту моряків загалом, та українських моряків зокрема, у міжнародному приватному трудовому праві не проводилося. Тому на сьогодні виникає необхідність у дослідженні цього інституту у рамках міжнародного приватного трудового права України з метою з'ясування його значення, ролі та тенденцій розвитку.

У сучасному міжнародному приватному праві недостатнє висвітлення цього питання пояснюється складністю міжнародних трудових правовідносин моряків, які перебувають на стику суміжних галузей права – міжнародного приватного права, трудового права, морського права, міжнародного трудового права України та інших держав, взаємообумовленістю їхніх правових механізмів щодо регулювання праці українських моряків на іноземних суднах. Норми Закону України «Про міжнародне приватне право», Кодексу торгового мореплавства України, ліцензійні працевлаштування громадян України, щодо регулювання праці українських моряків на іноземних суднах

---

² Киселев И. Я. Сравнительное и международное трудовое право : учебник для вузов / И. Я. Киселев. – М. : Дело, 1999. 728 с.

³ Костин Л. А. Международная организация труда / Л. А. Костин. – М. : Изд. «Экзамен», 2002. – 346 с.

також потребують ґрунтового науково-практичного дослідження і зваженого доопрацювання. Особливої уваги потребують багатосторонні та двосторонні угоди, які містять колізійні та матеріально-правові норми з питань праці моряків та захисту їхніх прав; з питань участі у них України, та положення іноземного законодавства з питань праці моряків-іноземців. Все це зумовлює актуальність дослідження проблем правового регулювання праці моряків у міжнародному приватному трудовому праві з метою удосконалення чинного законодавства України та практики його застосування.

РОЗДІЛ І

РЕГУЛЮВАННЯ МОРСЬКИХ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ ЯК СФЕРА МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА

1.1. Теоретичні проблеми відокремлення трудових відносин з іноземним елементом у самостійну сферу правового регулювання

1. У галузі міжнародного приватного права відокремлюють самостійну сферу правового регулювання трудових відносини з іноземним елементом. Такого погляду дотримується значна кількість науковців – як вітчизняних, так й іноземних⁴. Деякі науковці вказують на відокремлену галузь⁵, підгалузь⁶ – міжнародне приватне трудове право, деякі відокремлюють самостійну підсистему⁷ – трудові відносини у міжнародному приватному праві.

Н. О. Хаустова зазначає, що трудові відносини з іноземним елементом традиційно займають спеціальний розділ міжнародного приватного права, оскільки трудові та цивільні відносини при наявних відмінностях об'єднані загальними

---

⁴ Богуславский М. М. Международное частное право : учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. – М., Юристъ, 2000. – 408 с.; Звеков В. П. Международное частное право. Курс лекций. – М., Изд-во НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2000. – С. 33, 410.; Лунц Л. А. Международное частное право. В 3-х томах / Л. А. Лунц. – М. : Спарк, 2002. – Т. 2 : Курс международного частного права : Особенная часть. – С. 746.

⁵ Иванов С. А. Проблемы международного регулирования труда / С. А. Иванов. – М. : Юрид. лит., 1964. – 343 с.

⁶ Звеков В. П. Международное частное право. Курс лекций / В. П. Звеков. – М. : Изд-во НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2000. – С. 33, 410.

⁷ Богуславский М. М. Международное частное право : учебник / М. М. Богуславский. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2000. – С. 32, 328.; Лунц Л. А. Международное частное право. В 3-х томах / Л. А. Лунц. – М. : Спарк, 2002. – Т. 2 : Курс международного частного права : Особенная часть. – С. 746.

принципами приватноправового регулювання. Ця властивість обумовлює можливість у трудових відносинах з іноземним елементом застосувати інструментарій міжнародного приватного права⁸.

Л. П. Ануфрієва відзначає про існування інституту міжнародного приватного права – як сукупності норм, що регулюють приватно-правові відносини міжнародного характеру, пов'язані з трудовою діяльністю⁹.

Проблематика особливостей правового регулювання трудових відносин з іноземним елементом знайшла відображення у спеціальних працях іноземних та вітчизняних вчених. Перш за все, слід зазначити фундаментальну працю професора А. С. Довгерта¹⁰, а також декілька дисертаційних досліджень – в Україні О. В. Довжук, С. М. Сергєєвої¹¹, Російської Федерації – М. О. Андріанової, О. М. Номоконової¹², Н. О. Хаустової, А. А. Спектор¹³. Серед інших наукових праць –

---

⁸ Хаустова Н. А. Защита трудовых прав граждан в международном частном праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Н. А. Хаустова. – М., 2006. – С. 3.

⁹ Ануфриева Л. П. Международное частное право : в 3-х т. : учебник / Л. П. Ануфриева. – М. : Издательство БЕК, 2000. – Т. 2. Особенная часть. – С. 610.

¹⁰ Довгерт А. С. Правовое регулирование международных трудовых отношений : учебное пособие / А. С. Довгерт. – К. : НМК ВО, 1992. – 248 с.; Довгерт А. С. Гл. 8. Трудовые отношения / А. С. Довгерт // Международное частное право / под ред. Г. К. Дмитриевой. – М. : Юрид. лит., 1993. – 426 с.

¹¹ Довжук О. В. Правове регулювання міжнародних приватних трудових відносин на сучасному етапі (матеріально-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. В. Довжук. – К., 2006. – 17 с.; Сергєєва С. М. Нормативно-правове регулювання трудових відносин, ускладнених іноземним елементом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / С. М. Сергєєва. – О., 2004. – 19 с.

¹² Номоконова Е. Н. Особенности правового регулирования трудовых отношений моряков по международному и российскому праву : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Е. Н. Номоконова. – Владивосток, 2003. – 228 с.

¹³ Андріанова М. А. Трудовые отношения с участием иностранцев в системе международного частного и трудового права России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03, 12.00.05 / М. А. Андріанова ; Московский Государственный Институт Международных Отношений (Университет) МИД РФ. – М., 2002. – 164 с.; Номоконова Е. Н. Особенности правового регулирования трудовых отношений моряков по международному и российскому праву : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Е. Н. Номоконова. – Владивосток, 2003. – 228 с.; Спектор А. А. Трудовые отношения, осложненные иностранным элементом, как объект международного частного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / А. А. Спектор. – М., 2004. – 22 с.; Хаустова Н. А. Защита трудовых прав граждан в международном частном праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Н. А. Хаустова. – М., 2006. – 190 с.

роботи Е. М. Аметистова¹⁴, В. В. Глазиріна¹⁵, Л. А. Лунца¹⁶, І. В. Шестерякової¹⁷ та інших.

Причиною віднесення трудових відносин з іноземним елементом до сфери регулювання міжнародного приватного права є те, що «трудові і цивільні відносини ... об'єднані спільними принципами приватноправового регулювання. Ця їхня властивість і дає змогу у трудових відносинах з іноземним елементом застосувати до них інструментарій міжнародного приватного права...»¹⁸.

При цьому, як вказує Л. П. Ануфрієва, регулюванню трудових відносин, що розглядаються в рамках міжнародного приватного права, притаманна дія багатьох характерних його інститутів – свободи договору, автономії волі сторін, національного режиму, режиму найбільшого сприяння, взаємності та т. д.¹⁹

Як вказує В. П. Звеків, система норм, що впливають на такі трудові відносини, утворює підгалузь міжнародного приватного права – міжнародне приватне трудове право, що складається з матеріально-правових і колізійних розпоряджень. Загалом на основі цих розпоряджень формується метод регулювання, властивий всім галузям міжнародного приватного права²⁰.

На підставі дослідження матеріально-правового і колізійно-правового методу захисту трудових прав з іноземним елементом Н. О. Хаустова обґрунтовує необхідність виділення міжнародного

---

¹⁴ Аметистов Э. М. Правовое регулирование труда иностранных граждан в СССР / Э. М. Аметистов // Сов. государство и право. – 1977. – № 7. – С. 149-154.

¹⁵ Глазырин В. В. Труд иностранцев в России : Правовое положение иностр. граждан в трудовых отношениях в России / В. В. Глазырин. – М. : Юрид. дом "Юстицинформ" 1997. – 112 с.

¹⁶ Лунц Л. А. Международное частное право. В 3-х томах / А. Л. Лунц. – М. : Спарк, 2002. Т. 2 : Курс международного частного права : Особенная часть.

¹⁷ Шестерякова И. В. Коллизионные нормы и международные трудовые отношения / И. В. Шестерякова ; под ред. Н. И. Матузова. – Саратов : Изд-во ГОУ ВПО «Саратовская государственная академия права», 2007. – 256 с.

¹⁸ Довгерт А. С. Правовое регулирование международных трудовых отношений / А. С. Довгерт. – К. : УМК ВО, 1992. – С. 13.

¹⁹ Ануфриева Л. П. Международное частное право : в 3-х т. : учебник / Л. П. Ануфриева. – М. : Издательство БЕК, 2000. – Т. 2. Особенная часть. – С. 614.

²⁰ Звеків В. П. Международное частное право : курс лекций / В. П. Звеків. – М., Изд-во НОРМА (Издательская группа НОРМА–ИНФРА М), 2000. – С. 410.

приватного трудового права в підгалузь міжнародного приватного права²¹.

2. Міжнародне приватне трудове право розглядають як сукупність норм та принципів, які регулюють трудові відносини приватноправового характеру, у яких є іноземний елемент²².

На обґрунтованість виділення міжнародного приватного трудового права у міжнародне приватне право свідчить Розділ VIII. Колізійні норми щодо трудових відносин Закону України «Про міжнародне приватне право». Норми щодо регулювання трудових відносин з іноземним елементом містять закони та кодекси інших держав. Так, Кодекс праці Франції містить матеріально-правові норми, спрямовані на регулювання відносин з іноземним елементом. Трудовий кодекс Болгарії містить колізійні норми. Кодекс праці Польщі та Трудовий кодекс Угорщини містять вказівку на застосування їх положень до трудових відносин з іноземним елементом. Закони з міжнародного приватного права – Албанії (ст. 20), Польщі (ст. 33), Угорщини (ст. 51–53), Швейцарії (ст. 115, 141) містять колізійні норми, які застосовуються до трудових відносин.

Існує і зворотній приклад. Позиція законодавця РФ, зважаючи на відсутність в Трудовому кодексі РФ означає, на думку О. А. Спектора, швидше за все, виняток трудових відносин, ускладнених іноземним елементом, що виникають на території Росії, з об'єкта міжнародного приватного права²³. Однак необхідно враховувати, що міжнародне приватне право – це внутрішньодержавна галузь права, і її зміст досить лабільно в різних правових системах. Тим не менш, фахівці в галузі міжнародного приватного права Російської Федерації Л. П. Ануфрієва, М. М. Богуславський, В. В. Звєков, С. М. Лебедєв, Н. І. Маришева, О. М. Садіков, включають в об'єкт міжнародного приватного права трудові відносини, ускладнені іноземним елементом.

---

²¹ Хаустова Н. А. Защита трудовых прав граждан в международном частном праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Н. А. Хаустова. – М., 2006. – С. 15.

²² Бекашев Д. К. Международное трудовое право : учеб. пособие / Д. К. Бекашев. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – С. 8.

²³ Спектор А. А. Трудовые отношения, осложненные иностранным элементом, как объект международного частного права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / А. А. Спектор. – М., 2004. – С. 4-5.